

Poznámky k výskytu a hnízdění chřástala malého (*Porzana parva*) ve východní části Pardubického kraje

Notes on occurrence and breeding of the Little Crake in the eastern part of Pardubice district

Lubor Urbánek

T.G.Masaryka 653, 570 01 Litomyšl

Úvod

Chřástal malý patří mezi vzácnější druhy ptáků naší fauny, zejména informace o hnízdění jsou velmi kusé. Přesto však mimo oblasti s pravidelnějším výskytem (střední a východní Polabí, opakovaně jižní Morava) přibývají další území, kde je nově tento druh nalézán, např. jižní Čechy, severní Morava (ŠTASTNÝ, BEJČEK & HUDEC 1996). Zvláště od druhé poloviny 90. let minulého století přibývá informací i z území okresů Ústí n.O a zejména Svitavy. Práce shrnuje dosavadní poznatky z této části Pardubického kraje.

Metodika

Chřástal malý byl zjišťován v rámci pravidelných kontrol rybníků v okrese Svitavy a v jihozápadní části okresu Ústí n. O, v okolí Vysokého Mýta a Chocně. Speciální vyhledávání nebylo prováděno, mimo pozorování a záznamy hlasových projevů byly také použity více či méně pravidelné odchyt do sítí.

Výsledky a diskuse

MUSÍLEK (1947) ve svém soupisu ptactva bývalého okresu litomyšlského (tedy včetně rybníků u Opatova, Vračovic, Zálší, Horek a Netřebí) tento druh neuvádí. První zmínkou je zpráva z deníku V.SAJDLA o odchytu jednoho ptáka ve dvoře ve Svitavách 7.9.1954 (viz také MACH 2003).

Po více než 40 let trvající absenci výskytu byl zaznamenán 2x v roce 1995 a 1996:

23.04.1995 jeden samec na Novém rybníku u Opatova (POLÁK in JETMAR 2000)

20.08.1995 1 juvenilní ex. na rybníku Vidlák rovněž u Opatova (JETMAR l.c.)

02. až 11.05. 1996 volající samec na Novém rybníku u Opatova (POLÁK in JETMAR l.c.)

11.05.1996 byla pozorována jedna samice na rybníku Rutník u Slatiny neda-leko Vysokého Mýta (ROLEČEK in BRANDL & ŠIMEK 1997)

04.08.1998 byl pozorován jeden juv. na Lučním rybníku u Osíka u Litomyšle (REIF in ŠIMEK & BRANDL 1999, URBÁNEK 2000)

Všechna tato pozorování nasvědčovala pouze výskytu v období tahu, protože s výjimkou záznamu z Nového rybníka u Opatova z roku 1996 se vesměs jedná o lokality, které s ohledem na stávající stav porostů litorálu

neskýtají chřástalům malým vhodné podmínky pro zahnízdění. To bylo poprvé potvrzeno 09.06.2001, kdy při kroužkovací akci na nebeském rybníku u Rzů bylo nalezeno hnízdo s jedním vejcem (JELÍNEK in ŠIMEK 2000).

Chřástal malý hnízdí v rákosinách či porostech orobince zaplavených alespoň 50 cm vody. Přednost dává místům s malými „oky“ volné vodní hladiny a místy s polámanými stonky vodních rostlin. Stanovení počtu chřástalů na lokalitě je možné jen na základě zaslechnutí hlasů samce nebo samice (slyšitelnost až 1 km) nebo lze použít provokaci pomocí nahrávky hlasových projevů. Problémem je však fakt, že se ozývají jen nespárovaní jedinci (DVORAK & KOSKIMIES in HAGEMEIJER & BLAIR 1997). V praxi to znamená zkoumat lokalitu minimálně jednou týdně v období od počátku května do poloviny srpna.

V roce 2003 se pro tento druh vytvořily ideální podmínky na rybníku Velký Košíř v Nedošíně u Litomyšle, o. Svitavy, kvadrát 6163. Po delším období, kdy byl rybník držen na vysoké vodě v důsledku sucha a následného poklesu vodní hladiny od května do srpna zarostla část dosud volného dna mezi litorální rákosinou a porosty na výhrabech o rozloze cca 1 ha orobincem (*Typha latifolia*), bahničkou (*Eleocharis sp.*), ostřicemi (*Carex sp.*) a žabníkem (*Alisma sp.*). Tyto porosty byly z počátku poměrně řídké a nízké. A právě na hranici staré rákosiny a mladých orobinců byl 10.7.2003 slyšen jeden samec, později, 24. a 29.7.2003 pak i pozorován 1 ex. (pohlaví se pro krátkost pozorování nepodařilo určit, (URBÁNEK in JELÍNEK & ŠIMEK 2004). Podle výše zmíněných skutečností šlo pravděpodobně o výskyt nespárovaného samce, který se na lokalitě zdržel cca jeden měsíc.

Následujícího roku byl celý porost během měsíce dubna zaplaven, což vedlo k bouřlivému rozvoji orobincových porostů. Pro odchyty pravidelně v daném místě lokality prováděné bylo nutno část porostů odstranit. Vznikla tak nejen volná „oka“, ale i celé volné koridory dlouhé několik desítek metrů. Vytrhaný orobinec pak tvořil v těchto místech plovoucí ostrůvky. Zde se pak podařilo odchytit 1 juvenilní exemplář 28.7.2004 a následně ten samý kus kontrolovat 31. 7. a 6. 8. Dospělý samec s jedním mládětem byl v místě pozorován 4. 8. Další mládě bylo odchyceno 19. 8. Samec s třetím mládětem byl zjištěn 24. 8. a konečně 29. 8. byla pozorována dvě mláďata. Pozorování chřástalů bylo poměrně jednoduché, ptáci vycházeli ze staré rákosiny za úsvitu a zhruba až do 6 hodin sbírali potravu buď na sešlapaném rákosu nebo na zmiňovaných ostrůvcích vytrhaného orobince. Nejevili žádnou plachost, na vzdálenost 2 m snesli pomalé pohyby a dokonce ani pomalé přibližování vodou jim nevadilo. Pokud bylo možno rozeznat, sbírali hlavně dvoukřídly hmyz (*Diptera*) a dokonce i chycené mládě v ruce lovilo proletující komáry. To, že během pozorování nebyla zjištěna samice, lze připsat skutečnosti, že chřástali zpravidla vodí rodinky odděleně, část samec a část samice. I přes relativně pozdní zjištění je možno na základě těchto pozorování považovat hnízdění chřástalů malých v roce 2004 za doložené.

Pozorování chřástalů malých v posledních letech přibývá a není tomu tak jen v místech dlouhodobě známých. Základním problémem zjišťování přítomnosti tohoto druhu je omezení hlasových projevů během tvorby párů (stačí i jen několik dní pobytu na vhodné lokalitě).

Z toho vyplývá nutnost pro stanovení hnízdní hustoty a vůbec přítomnosti systematicky kontrolovat vhodné lokality či jejich části a používat magnetofonových nahrávek. Ostatní případy, nález hnízda, přímé pozorování a konec konců i odchyt jsou věcí náhody.

Souhrn

Práce shrnuje dosavadní případy výskytu chřástala malého v okresech Svitavy a Ústí n. O. V roce 2001 bylo 9. června nalezeno hnízdo s 1 vejcem na rybníku u Rzy (okres Ústí nad Orlicí). V následujícím roce byl opakovaně pozorován 1 ex. během měsíce července na rybníku Velký Košíř u Nedošína (kvadrát 6163, okres Svitavy). V roce 2004 byl na stejné lokalitě pozorován od 28.7. do 29.8. samec vodící mládě a celkem 2 mláďata byla odchycena. Zároveň jsou v článku diskutovány metodické nároky na zjišťování početnosti tohoto druhu u nás.

Summary

The paper brings together all occurrences of the Little Crane (*Porzana parva*) in Svitavy and Ústí nad Orlicí districts. On 9th June 2001, one nest with one egg was found on a pond near Rzy village (Ústí nad Orlicí district). Following year, one individual was repeatedly observed during June on a pond Velký Košíř near Nedošín village (square 6163, Svitavy district). In 2004, a male and one chick were observed on June 28th and 29th and 2 chicks, in total, were caught. Methodical requirements for assessment of abundance of this species in the Czech republic are discussed in the paper.

Literatura

- BRANDL P. & ŠIMEK J., 1997: Faunistická pozorování v České republice v roce 1996. *Zprávy ČSO*, 44: 58.
- HAGEMEIJER W. J. M. & BLAIR M. J., 1997: The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance. *T&D Poyser, London*.
- JELÍNEK M. & ŠIMEK J., 2004: Faunistická pozorování v České republice v roce 2003. *Zprávy ČSO*, 58: 40.
- JETMAR F., 2000: Výskyt a změny početnosti ptáků na soustavě rybníků u Opatova. *Sylvia*, 36/2: 127-153.
- MACH J., 2003: Pozdní výskyt chřástala malého (*Porzana parva*) ve Svitavách. *Panurus*, 13:113-114.
- MUSÍLEK J., 1947: Ptactvo Litomyšlska. *Časopis Národního muzea oddíl přírodovědný, roč. CXVI, 2: 1-12*.
- ŠIMEK J., 2002: Faunistická pozorování v České republice v roce 2001. *Zprávy ČSO*, 54: 32.
- ŠIMEK J., BRANDL P., 1999: Faunistická pozorování v České republice v roce 1998. *Zprávy ČSO*, 48: 29.
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K., 1996: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice. *H&H, Jinočany*.
- URBÁNEK L., 2000: Obratlovci (*Vertebrata*) v Litomyšli a okolí. *Pomezí Čech a Moravy*, 4: 269-290.